

VAD ÄR FILOSOFISK ANTROPOLOGI?

Det nordiska nätverket för filosofisk antropologi hade sin första konferens i 25-27 augusti i Århus i Danmark, "Questioning the human being: Philosophical anthropology in the 21st century". Vad är filosofisk antropologi, frågar man sig kanske, och konferensen var på sätt och vis ett försök till svar på just den frågan – d.v.s. vad kan filosofisk antropologi betyda idag?

Text: Tove Österman

Det finns en gammal tysk tradition av filosofisk antropologi som också berördes på konferensen (som utgår från bl.a. **Max Scheler**, **Arnold Gehler** och **Helmut Plessner**), men för de flesta på konferensen var inte traditionen det viktiga – jag måste medge att jag aldrig förr hört talas om Gehler eller Plessner – utan filosofiska frågor om människan och människans natur. Men givet att deltagarna hade olika uppfattningar om vad "filosofiska frågor om människan" innefattar, inte bara olika filosofiska utgångspunkter utan också olika disciplinära utgångspunkter (filosofiska frågeställningar om människan uppstår ju inte bara i filosofin utan i de flesta humanvetenskaper), så innehöll konferensen en mängd olika frågeställningar och olika teoretiska perspektiv. Rörigt, kunde man tycka, eller intressant och inspirerande med nya synvinklar.

Det är omöjligt att rättvist ge en heltäckande beskrivning av tre fullspäckade dagar med 20 föredrag (dels på en konferens öppen för allmänheten och dels i en sluten workshop för nätverksmedlemmar), men några av de för mig mest intressanta frågeställningarna var: hur ska mänskliga handlingar, tankar etc. beskrivas utan att man reducerar dem till mekaniska processer – eller vad gör en människas handlingar annorlunda än en dators? Hur ska människors förhållande till varandra bäst karaktäriseras (fenomen som empati och samvetet)? Hur ska människors förhållande till djur förstås, och kan man tala om t.ex. apor som kulturvaror med språk? Vilken är relationen mellan den filosofiska frågan om vad en människa är (som existentiell eller ontologisk fråga) och empiriska upptäckter inom antropologin, biologin eller historievetenskapen?

Nicole Karafyllis från Braunschweig och **Jos de Mul** från Rotterdam anknöt båda till den tyska traditionen och tog fasta på olika aspekter av Plessners "naturhermeneutik" och idén om att människan av naturen är artificiell ("man is artificial by nature") – Karafyllis ifrågasatte natur/kultur-dikotomin och betonade människans självförståelse

som en naturvarelse genom att ta fasta på hur vi använder växtmetaphorer i tal om människor (t.ex. då vi säger att man "slår rot" eller när vi talar om "fortplantning"), medan de Mul ville betona teknikens avgörande roll för vår självförståelse, som har inneburit vad han kallade en "cyborgisering" av människan som blivit en allt mer artificiell varelse. Utvecklingen inom vetenskaper som bioteknologi, informationsteknologi, nanoteknologi, neurovetenskap, kognitionsvetenskap och artificiell intelligens förändrar såväl våra kroppar som vår identitet, menade de Mul, och exemplifierade detta genom en uppfinning som möjliggör att vi (bokstavligen) kan se oss själva utifrån, vara utanför vår egen kropp – och som därmed utmanar våra traditionella filosofiska uppfattningar om kroppslighet och identitet.

Medan de Muls vision av människan var närmast *science fiction*-artad i sin entusiasm och optimism gällande teknikens möjligheter, var **Martin Gustafsson** från Åbo mer försiktig eller rentav pessimistisk: utgående från **Elizabeth Anscombe** diskuterade han faran med att beskriva människor på samma sätt som maskiner. Gustafsson påpekade hur vi naturligt uppfattar människors och andra levande varelsers handlingar annorlunda än sådana som utförs av maskiner, på ett sätt som kan te sig problematiskt för rent empirisk forskning av människan. När vi beskriver människor kan vi nämligen inte undvika att använda normativa begrepp – själva begreppet "liv" är normativt och innefattar en uppfattning om ett gott eller ett dåligt liv, poängterade Gustafsson. Att ett barn inte lär sig tala ser vi som ett handikapp, inte för att "de flesta barn lär sig tala" (man kunde tänka sig ett virus som ledde till språkförmåga hos en majoritet av barnen utan att man för den skull började se det som normalt). Det är alltså inte enbart en fråga om värdefri observation eller statistik, utan om vad vi anser att ett gott mänskligt liv *bör* innefatta. Att beskriva avsaknaden av språk som en brist är inte möjligt ur den rent empiriska synvinkeln. Detta gäller, menade Gustafsson, även för andra beskrivningar av människor och levande varelser, vi kan inte förhålla oss rent neutralt beskrivande till dem: om vi försöker göra oss av med all normativitet för att, som vi tror, ge en "neutral" beskrivning av det vi ser, så ändras själva beskrivningen – inte så att beskrivningen blir klarare

och tydligare, utan snarare så att den mister sin förklarande förmåga för att den blivit tom på innehåll. För att beskriva människan ur ett rent empiriskt perspektiv, som man gör inom kognitionsvetenskap eller neurovetenskap, intar man alltså samtidigt perspektiv som inte kan ge oss svaren på filosofiska frågor om människan.

Kontrasten är stor mot de Muls beskrivning av människan som i någon mån en teknisk varelse (en "cyborg") och den sammanhängande viljan att bagatellisera skillnaden mellan människa och maskin. Exempelvis ville han visa hur våra reaktioner på människor liknar våra reaktioner på maskiner – i Japan används maskiner som hjälpredor, och de är så omtyckta att de begravs när de går sönder, menade han. Optimismen kanske är av nöden eftersom de Muls forskningsprojekt (som han poängterade har fått några miljoner euro i EU-stöd) går ut på att visa hur tekniken påverkar våra filosofiska begrepp om människan.

Men mot de Muls *science fiction*-artade argument kunde man anföra ett annat: *science fiction*-författaren **Philip K. Dick** menar att istället för att tänka sig att man lär sig om människor genom att studera maskiner (eller: istället för att reducera mänskliga beteenden till att likna maskiners beteenden, som när man liknar den mänskliga hjärnan vid en dator, likt de Mul när han menar att "alfa-teknologi" utgör "det mänskliga medvetandets operationssystem"), så borde vi kanske göra tvärtom: "Rather than learning about ourselves by studying our constructs, perhaps we should make the attempt to comprehend what our constructs are up to by looking into what we ourselves are up to" som han skriver i en essä år 1972. Som *science fiction*-författare förutspådde Dick teknikens dramatiska utveckling och människans tilltagande rymdresor – men han poängterade att dessa resor skulle företas som just *människor*, inte som maskiner, vilket han var rädd att vi reduceras till genom statligt maktutövande. Han var speciellt oroad över totalitära regimers möjlighet att kontrollera människor, "the reduction of humans to mere use – men made into machines".

Men vad menar han med att vi kan lära oss något om maskiner genom att studera oss själva? De Muls exempel om robotarna i Japan kan vara ett exempel på just detta – om vi begraver robotar har vi kanske inte visat att människan är en cyborg, utan snarare att vi tenderar att behandla det mesta som uppvisar vissa likheter med oss som om det vore en av oss, som en människa. Detsamma gör vi ju med djur, vi antropomorfiserar dem. Och jag vill hävda att vi på så vis faktiskt kan lära oss någonting om dem – om vi inte talade med våra husdjur som om de faktiskt förstod vad vi säger och bemötte dem på många sätt som likar, så kunde vi inte bygga upp den nära relation vi så ofta har med dem, och som resulterar i att vi kan tyda deras reaktioner och läten, och de kan tyda oss, på sätt som inte var möjliga om vi

behandlade dem som "lägrestående varelser". Vårt sätt att förstå andra varelser kanske sker först och främst genom antropomorfism, genom att tolka handlingar och läten som mänskliga handlingar och språk. Med det vill jag inte ta ställning till hur robotar borde behandlas(!), det japanska exemplet låter i mina öron rätt komiskt – men det jag tycker att det visar är just hur obenägna de flesta människor är att reducera mänskliga handlingar till mekanistiska förklaringar. Oftast gör vi tvärtom: vi ser vår omvärld som betydelsefull och full av normativitet, vare sig det är berättigt eller inte. Ändå återstår förstas faran att man i filosofin smittas av en iver att "rensa bort" allt det som vanligtvis är viktigt och som ger mening åt vårt språk, i vetenskapens eller i framstegens namn, men jag har personligen svårt att tro att denna iver skulle sprida sig till allmänheten – det skulle bara betyda att den filosofiska forskningen blev ännu mer avlägsen människors vardagsliv än den är idag, och ännu mer irrelevant.

Ett bättre alternativ för filosofin är kanske att omfamna den normativa aspekten i begreppet "människa" och "mänskligt liv". Eller som antropologen **Tim Ingold** från Aberdeen uttryckte det: "Vad är en människa?" må vara en empirisk fråga, men "Vad betyder det att vara människa?" är en ontologisk sådan. Och med hänvisning till filosofen **José Ortega y Gasset** framhöll Ingold att detta att vara människa är något vi måste arbeta på, det är en uppgift. Ett mål, om man så vill. Därför är det också något som man kan misslyckas att leva upp till, eller förlora – genom självviskhet, avtrubning, eller som Philip K. Dick trodde: genom att bli föremål för förtryck och indoktrinering. Och hur vi ska identifiera självviskhet, avtrubning, förtryck och indoktrinering ger oss inte "alfa-teknologin" något svar på, vi får vända oss till områden där man inte ryggar tillbaka inför så värdeladdade termer – så som filosofisk antropologi.

Medan de Muls vision av människan var närmast *science fiction*-artad i sin entusiasm och optimism gällande teknikens möjligheter, var Martin Gustafsson från Åbo mer försiktig eller rentav pessimistisk: utgående från Elizabeth Anscombe diskuterade han faran med att beskriva människor på samma sätt som maskiner."

Ett bättre alternativ för filosofin är kanske att omfamna den normativa aspekten i begreppet "människa" och "mänskligt liv". Eller som antropologen **Tim Ingold** från Aberdeen uttryckte det: "Vad är en människa?" må vara en empirisk fråga, men "Vad betyder det att vara människa?" är en ontologisk sådan. Och med hänvisning till filosofen **José Ortega y Gasset** framhöll Ingold att detta att vara människa är något vi måste arbeta på, det är en uppgift. Ett mål, om man så vill. Därför är det också något som man kan misslyckas att leva upp till, eller förlora – genom självviskhet, avtrubning, eller som Philip K. Dick trodde: genom att bli föremål för förtryck och indoktrinering. Och hur vi ska identifiera självviskhet, avtrubning, förtryck och indoktrinering ger oss inte "alfa-teknologin" något svar på, vi får vända oss till områden där man inte ryggar tillbaka inför så värdeladdade termer – så som filosofisk antropologi.

Tove Österman är timplärare i filosofi vid Uppsala universitet, medlem av ledningsgruppen i NNPA